
Syvälouotaus

Heikki Mikkeli

Mikä Eurooppa? Ketkä eurooppalaiset?

Heikki Mikkeli arvioi Tuomas Heikkilän ym. toimittaman kaksiosaisen *Euroopan historian*.

Werner Söderström Osakeyhtiö on kustantanut muhkean kaksiosaisen *Euroopan historian*¹, jota markkinoidaan ylväästi koristeellisessa pahvikotelossa. Kyse on suurteoksesta, jossa pyritään tyydyttämään sekä näyttävän lahjakirjan tarvisijoita että antamaan uudenlainen tulkinta maanosan vaiheista. Teoksen kirjoittajakuntana ovat valtaosin Suomen nuoremman polven historioitsijat muutamin täydennyksin lähitieteenaloilta. Ensimmäinen nide on nimeltään ”Valta ja asema” ja se käsittelee ennen muuta Euroopan määrittelyjä. Sen osat ovat ”rajat ja maailmankuva”, ”yhteiskunta ja hallinto” sekä ”talous ja toimeentulo”. Toinen nide on saanut nimen ”Henki ja elämä” ja se puolestaan keskittyy aate- ja kulttuurihistoriaan osinaan ”ihminen ja omakuva” sekä ”tieto ja taito”.

Kirjan yleisiä tavoitteita ei suuremmalti avata, sillä ensimmäisen niteen alussa on vain yhden aukeaman mittainen päätoimittaja Tuomas Heikkilän kuvaus teoksesta. Muuten osien alkuun on sijoitettu sivun mittaiset lyhyet johdan-

not teemoihin ennen kirjoittajien artikkeleita. Valinta on varmaan harkittu, mutta tällaisenaan teoksen yleiset päämäärät jäävät melko hämäräksi kun kirjoittajilla näyttää olevan erilaisia näkemyksiä siitä, mitä Eurooppa ja sen historia oikein ovat. Tietoinen valinta olla viittaamatta perinteisiin historian osa-alueisiin, kuten poliittiseen historiaan, kulttuurihistoriaan tai vaikkapa taloushistoriaan, on kiinnostava yritys ylittää näitä usein keinotekoisia raja-aitoja. Tuloksena on kuitenkin hieman hahmoton kokoelma eritasoisia artikkeleita, joissa on lisäksi suhteellisen paljon toistoa.

Heikkilän mukaan Eurooppa on entistä tiiviimmin mukana suomalaisten elämässä ja arkipäivässä, mutta eurooppalaisuuden merkityksiä voi etsiä vain historian avulla. Eurooppalainen menneisyys ei kuitenkaan tiivisty yhdeksi kertomukseksi, vaan on päätoimittajan mukaan lukemattomien vaihtoehtoisten kertomusten kudelma. ”Euroopalla ei ole oikeaa, alkuperäistä tai lopullista muotoaan, joka olisi nyt saavutettu tai joka voitaisiin joskus saavuttaa” (s. 9). Teoksen uutuuksina Heikkilä mainitsee vuosilukujen vähyden ja aikakausijaon suhteellisuuden. Vaikka teoksen osat jakaantuvat väljästi viiteen ajanjaksoon – mainitsematta erikseen, mitä ne ovat –, korostetaan alkusanoissa nimenomaan histo-

1. *Euroopan historia. Osa I: Valta ja asema* 453 s., *Osa II: Henki ja elämä* 395 s. Toim. Tuomas Heikkilä (päätoimittaja), Marjo Kaartinen, Taneli Kukkonen, Liisa Suvikumpu, Teija Tiilikainen. WSOY 2012.

rian jatkuvuutta. Heikkilälle ”historia on liikettä ilman päämäärää”. Tämänkaltaiset valinnat eivät välttämättä tee teosta kovin helposti lähestyttäväksi, sillä ne tahtovat hämärtää tulkintojen merkityksen. Historia näyttätyy pitkälti ihmisten toiminnasta riippumattomana voimana, jota nämä voivat ainoastaan sivusta seurata. Alun viittaus historian merkityksestä myös nykypäivän Suomessa on paikallaan, mutta lukijalle jää hämäräksi seuraavan kappaleen sanoma:

Historiaa kirjoitetaan voittajien sanelemana ja jättiläisten harteilla. Tämän teoksen lukijat ja kirjoittajat ovat osa sukupolvien ketjua. Vuosisatojen saatossa syystä tai toisesta menestyksikkäiksi nousseet teemat tuntuvat nykyisin tärkeiltä, koska oma maailmamme rakentuu niille. Sen sijaan tappiolle jääneet aatteet jäävät väistämättä pölyttymään menneisyyden varjoihin, vaikka ne olisivat olleet oman aikansa totuuksia. Tähän kirjaan valikoituneet kiinnostuksen kohteet, ajatukset ja tulkinnat kertovat paitsi menneisyydestä, myös nykyhetkestä. Minkälaisia asioita pidetään tärkeinä 2000-luvun alun Suomessa?

Halutaanko tällä tähdentää, että kirjan tarkoitus on kertoa ainoastaan voittajien historiaa? Kukin sukupolvi tunnetusti kirjoittaa oman tulkintansa menneisyydestä, mutta on rajoittunutta tarkastella menneisyyttä yksinomaan voittajien perspektiivistä. Tietty aate voi jäädä ”tappiolle” tai ”unohduksiin” lukuisista syistä eikä aatteiden arvoa voi yksinomaan mitata sillä, kuinka monet ihmiset ovat tänä päivänä valmiita heiluttamaan lippua niiden puolesta. Mikäli nykyiset ”voittajien” arvot nähdään historiassakin tärkeinä, ollaan sekä oikeuttamassa nykyistä politiikkaa että luomassa vääristynyttä kuvaa maanosamme menneisyydestä.

Onneksi teoksen kirjoittajakunta suhtautuu menneisyyteen paljon monimuotoisemmin kuin päätoimittajan saatesanat antavat ymmärtää. Poimin seuraavassa esiin joitakin huomioita kirjan artikkeleista. Kun niitä on yhteensä kaksi-

kymmentäyhdeksän, on ilmeistä, että kaikkia ei voi käsitellä yhden kirja-arvion suomassa tilassa. Siten nostan esiin muutamia havaintoja kummankin niteen eri osista. Kirjan alussa ”rajoissa ja maailmankuvissa” pohditaan rajojen merkitystä eurooppalaisen määrittelyille eri aikoina. Ensimmäisessä luvussa Taneli Kukkonen lähtee oivasti liikkeelle ajatuksesta, että vaikka antiikissa yksikään ihminen ei sinänsä ajatellut olevansa eurooppalainen, niin antiikin jälkivaikutus on olennainen osa myöhempiä eurooppalaisuuden määrittelyitä. Tämä eurooppalaisen itseymmärryksen ja kulttuurisen perinnön välinen ero on olennainen eurooppalaisuuden pohtimisessa. Kukkonen päätyy kuitenkin kertomaan antiikin eeposten ja muiden kirjallisten lähteiden avulla melko tavanomaisen tarinan Kreikan ja Rooman ajasta. Vaikka Välimerellä tapahtuneella merenkululla oli ”petollinen taipumus hävittää etäisyydet ja rajat” (s. 29), mikä saattoi todella olla uhka vierasta hapatusta pelkäävälle Rooman valtakunnan poliittiselle eliitille, oli samalla kyse monimuotoisista kulttuurien kohtaamistilanteista, joita olisi voinut analysoida laaja-alaisemmista näkökulmista.

Tuomas Heikkilän ja Jaakko Hämeen-Anttilan keskiaikaa käsittelevän artikkelin läpikäyvä teema tuntuu olevan ajatus yhtenäisyyden ihan-teesta, jonka toteutumista jatkuvat ristiriidat, erimielisyydet ja rajanvedot vaikeuttavat. Parhaimmillaan artikkeli on tiivis yhteenveto kristikunnan roolista keskiajalla ja sen suhteesta ennen muuta islamilaiseen maailmaan. Pahimmillaan artikkelissa esitetään katteettomia väitteitä ja raflaavia yleistyksiä keskiajan eurooppalaisten ajattelusta. ”Menneisyyttä ja antiikin maailman perintöä ihailtiin keskiajalla suunnattomasti” (s. 47). ”Keskiaika ei ollut staattista, vaan sen halki eli jatkuvasti voimakas uudistumisen henki” (s. 48). ”Rajoiltaan nykyisen kaltainen Eurooppa syntyi keskiajan kuluessa” (s. 48). Tämänkaltaiset anakronistiset ja yltiömodernit väitteet keskiajan maailmasta johtuvat osaltaan siitä, että tarkastelukohteena on paljolti kapean eliitin

kulttuuri. Lisäksi kyseessä on tapa kirjoittaa historiaa passiivimuodossa, jossa keskiaika jopa personifoidaan toimijan muotoon. Ehkä avartavampaa olisi ollut kirjoittaa, ketkä nimenomaiset henkilöt esittivät tuonkaltaisia ajatuksia ja milloin ne esitettiin.

Eva Johanna Holmbergin ja Maria Lähteenmäen artikkeleissa määritellään Eurooppaa sen rajoilta käsin uudella ajalla. Molemmat artikkelit ovat suhteellisen suppeita vaikka tänä aikana eurooppalaiset kiistatta olivat tekemisissä muiden maanosien ihmisten ja kulttuurien kanssa paljon aiempaa enemmän, uusia maanosia löydettiin ja kolonialismi alkoi kukoistaa. Holmbergin artikkelin lähtökohta on kiinnostava ajatus eurooppalaisten ylemmydentunnosta muiden maanosien asukkaita kohtaan (s. 59), mikä on melko lailla ristiriidassa Heikkilän ja Hämeen-Anttilan näkemyksen kanssa. Siinä eurooppalaiset olivat nöyrinä omaksumassa muiden kulttuurien parhaita piirteitä (s. 56). Ylittäessään maanosan rajat eurooppalaiset korostivat mielellään yhteisiä piirteitä yli kansallisten tai uskonnollisten rajojen ja tulivat siten samalla määritelleeksi itseään. Holmberg päätyykin tulokseen, että monin tavoin jakautuneessa maapallon kolkassa ”Eurooppa” oli ennen muuta kuvitteellinen yhteisö, joka oli ladattu monilla sosiaalisilla ja poliittisilla tarkoitusperillä.

Ensimmäisen niteen toinen osio käsittelee yhteiskuntaa ja hallintoa. Pasi Ihalainen pyrkii artikkelissaan uuden ajan alusta yhdistämään aatehistorian ja poliittisen historian ja onnistuu-kin siinä kiinnostavalla tavalla. Anssi Halmesvirran artikkeli 1800-luvun Euroopasta on sinänsä toimiva, mutta en täysin ymmärtänyt, miksi siinä toistuu samoja teemoja kuin ensimmäisen osan vastaavaa aikaa käsittelevissä artikkeleissa, esimerkiksi rotukysymys ja ensimmäisen maailmansodan syttyminen. Teija Tiilikaisen artikkeli on luonteeltaan selkeä ja enemmän Euroopan yhdyntymistä pohtiva kuin Marko Lehden aiemmassa osiossa ollut samaa aikaa käsittelevä nationalismista ja kansallisvaltioista ponnistava

teksti, mutta tässäkin lukija jää pohtimaan, miksi kirjassa toistetaan samoja asioita.

Ensimmäisen niteen viimeinen osio käsittelee taloutta ja toimeentuloa tasapainotellen yhtäältä talous- ja sosiaalhistorian ja toisaalta kulttuurihistorian välillä riippuen kunkin kirjoittajan koulutuksesta ja mieltymyksistä. Koko ensimmäisen niteen kiinnostavimmat artikkelit antavat kuitenkin odottaa itseään niteen loppuun. Kai Häggmanin taidokas ennen muuta 1800-luvun sosiaalhistoriaan keskittyvä artikkeli kuvaa havainnollisesti 1800-luvun ihmisen elämää. Kirjoittajalle ominaiseen tapaan yksityiskohdat yhdistetään laajempiin kokonaisuuksiin ja saadaan luotua elävä ja monissa suhteissa kiinnostava aikalaiskuva. Myös Juhana Aunesluoman 1900-luvun taloushistorian varaan rakentuva kertomus on etevä kooste ja tulkinta laajasta aihepiiristä, jossa monilla vähemmän taidokkailla kirjoittajilla olisi mennyt sormi suuhun materiaalipaljouden edessä. Aunesluoma kuitenkin nitoo tyylikkäästi viime vuosisadan monet talouden ja yhteiskunnallisen kehityksen ilmiöt yhteen selkeäksi kertomukseksi Euroopan matkasta kohti globaalia kapitalismia.

Teoksen toinen nide käsittelee eurooppalaisen hengenelämän historiaa. Ensimmäiseen osioon johdattelevalla sivulla todetaan ensin, miten eurooppalainen ihminen on peilannut omaa itseään yhteiskunnan antamiin arvoihin ja omiin valintoihin. Kuitenkin päädytään johtopäätökseen, jonka mukaan ”vaikka vaateparsi, kampa ja muoti ovat muuttuneet vuosituhanten vieressä, niiden alta löytyy perimmiltään edelleen sama eurooppalainen” (s. 9). Mutta mikä on tämä ”sama” eurooppalainen? Olettaanko olevaksi jokin vuosisadoista ja vuosituhansista riippumaton eurooppalaisen ihmisen ikuinen prototyyppi vai mitä tällä lauseella halutaan kertoa?

Kun ensimmäisen osan monet artikkelit olivat eliitin maailmaan painottuvia, on virkistävää lukea heti toisen osan aluksi Maijastina Kahloksen antiikkia tarkasteleva artikkeli, jossa orjien

asemalla on keskeinen osuus. Lukijalla on kuitenkin ajoittain hieman hankala hahmottaa, miten kirjoittajat ovat ymmärtäneet artikkeliansa kohdennuksen ja rajauksen. Esimerkiksi teoksen ensimmäisessä niteessä Marjo Kaartinen käsittelee ”talous ja toimeentulo” osiossa arjen historiaa uuden ajan alussa ja puhuu muun muassa vanhemmuuden haasteista. Teoksen toisessa osassa hän kirjoittaa ”ihminen ja omakuva” osiossa ihmisenä olemisesta samalla aikakaudella ja pohtii siinä muun muassa tyttöjen koulutusta. Teemat ja käsittely ovat kyllä sinänsä kiinnostavia, mutta molemmissa käsitellään kasvatusta, jolloin jää hieman epäselväksi, miten teoksen rakenne on tarkkaan ottaen hahmotettu. Tässä toisessa niteessä ehkä kiinnostavin artikkeli on kirjan lopussa, jossa Hannu Salmi kuvaa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun kulttuurihistoriaa. Teema on laaja, mutta kirjoittaja onnistuu tehtävässään hyvin, koska hän kykenee nousemaan sattumanvaraisten detaljien yläpuolelle ja pohtimaan kiinnostavasti sellaisten sanojen kuin ”kulttuuri”, ”tieto” tai ”historia” merkitysten muutoksia näkemättä niitä ylihistoriallisina käsitteinä.

Kirjasta välittyvä kuva Euroopasta, jota eurooppalaiset itse ovat määritelleet. On mukana tietysti artikkeleita, joissa kerrotaan kuinka esimerkiksi islamilainen tiede keskiajalla tai amerikkalainen populaarikulttuuri 1900-luvulla ovat osaltaan määrittäneet maanosaa. Kuitenkin vaikkapa kolonialismissa ja imperialismissa kyse on kirjan mukaan pitkälti yhdensuuntaisesta liikenteestä eli Euroopasta kohti siirtomaita. Postkoloniaalinen tutkimus on jo vuosikymmenten ajan osoittanut, kuinka siirtomaat myös muuttivat eurooppalaisia ja eurooppalaista identiteettiä. Silti näyttää kuin monien kirjoittajien mielestä vasta 2000-luvun kynnyksellä eurooppalaisuus kohtaa monikulttuurisuuden haasteen, kuten Marko Lehden artikkelissa (s. I, 135). Samaten Hanna Kuusi kirjoittaa ihan sattuvasti, että ”Euroopan yhtenä suurimmista 2000-luvun haasteista on monikulttuurisuus ja se, kuka kel-

paa eurooppalaiseksi” (II, s. 167). On totta, että Euroopan haasteet ovat tässä suhteessa lisääntymässä, mutta kyllä menneinäkin vuosituhansina muut kulttuurit ovat vahvasti vaikuttaneet siihen, miten eurooppalaiset ovat itsensä ja maailman hahmottaneet.

Kirjan kuvitus on monipuolista ja siinä on toteutettu kiinnostavasti ideaa, jonka mukaan yhdellä aukeamalla on laaja kuva jostain teemasta, vaikkapa maalauksesta, ja seuraavalla yksityiskohta samasta kuvasta. Tämä auttaa lukijaa kiinnittämään tarkemmin huomiota kuvien välittämään informaatioon. Valitettavasti suurennokset eivät paikoin ole teknisesti korkeatasoisia, ja kuvista jää suttuinen vaikutelma. Myös tiettyjen aikakausien kuvaratkaisut ovat outoja. Esimerkiksi Tuomas Heikkilän toisessa niteessä olevaa keskiajan ihmiskuvaa pohtivaa artikkelia on kuvitettu renessanssijan maalauksilla, kuten Jan van Eyckin ja Sandro Botticellin töillä. Vaikka 1400-luku voitaisiinkin jossakin mielessä laskea kuuluvaksi keskiaikaan, ei renessanssin maalaustaide sinänsä liity keskiaikaiseen maailmankuvaan.

Kirjaan sisältyy myös muutama erillinen teema-aukeamaksi nimetty tietoisku, joissa seurataan jonkin asian, kuten kirjeiden muuttumista eri vuosisadoilla. Ne ovat sinänsä valaisevia, mutta ensimmäisen osan kaupunkien muutosta kuvaavaan teema-aukeamaan on erehdyksessä tullut seuraavan, eurooppalaista ruokakulttuuria käsittelevän aukeaman otsikko. Muutenkin näin suurellisen kirjan viimeistelyssä olisi kaivannut enemmän huolellisuutta, sillä esimerkiksi heti sisällysluettelosta lukija löytää painovirheen Hannu Salmen artikkelin kohdalta.

Kaikkinsa teos välittää perinteisen näkemys Euroopan historiasta. Koska henkilöiden ja vuosilukujen määrä on tarkoituksella pidetty minimissään, jää kirjasta pikemminkin suuria kaaria maalaileva tunnelma, jossa ei täysin ole vältytty ajatukselta eurooppalaisen siviilisaation ylivertauudesta. On totta, että eurooppalaiset ovat saavuttaneet paljon ja vieneet mo-

nia sivistyksen hedelmiä maapallon eri osiin. Kuitenkin nykyisen globalisoitumisen aikakaudella tämänkaltaisen sisäsiittoisen teoksen tarkoitusta voi kysyä. Emmekö me olisi jo riittävän valveutuneita lukemaan Euroopan menneistä

vaiheista osana laajempaa maailmanhistoriaa, missä erilaiset vuorovaikutussuhteet tulisivat paljon kirkkaammin esiin? Tämä *Euroopan historia* tarjoaa valitettavasti suhteellisen harvoja oivalluksia lukijalle.